

Szkoły ponadgimnazjalne. Zakres podstawowy

HISTORIA

Program nauczania

Elżbieta Straszak

 WYDAWNICTWO SZKOLNE PWN

Projekt strony tytułowej
Radosław Krawczyk

Redaktor
Beata Bińko

Redaktor techniczny
Elżbieta Czechak

Program dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu programów szkolnych do kształcenia ogólnego do nauczania historii (w zakresie podstawowym) na poziomie liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum na podstawie recenzji rzeczoznawców:
prof. dr. hab. Stanisława Litaka – z rekomendacji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego,
dr. Wita Górczyńskiego – z rekomendacji Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Numer dopuszczenia: DKOS-5002-68/07

Copyright © by
Wydawnictwo Szkolne PWN Sp. z o.o.
Warszawa 2007

ISBN 978-83-7446-195-5

Spis treści

Ogólna charakterystyka programu	5
Cele edukacyjne	8
Treści nauczania	11
Procedury osiągania celów	22
Przewidywane osiągnięcia uczniów	24
Kontrola i ocena osiągnięć ucznia	28

Ogólna charakterystyka programu

Program nauczania historii w zakresie podstawowym jest przeznaczony dla szkół ponadgimnazjalnych i został przygotowany z myślą o trzytomowym podręczniku *Historia. Podręcznik dla kl. I–III szkół ponadgimnazjalnych, zakres podstawowy*.

Program jest tak skonstruowany, aby w klasie III można było zająć się historią najnowszą, na którą zwykle brakuje czasu, oraz powtórzeniami do matury.

Program zawiera treści od czasów najdawniejszych do wydarzeń najnowszych, czyli do początków XXI wieku, przy czym zagadnienia dotyczące okresu po 1990 r. zostały potraktowane skrótowo, jako należące również do zakresu wiedzy o społeczeństwie.

Układ treści programowych jest następujący:

- w klasie I – materiał od czasów najdawniejszych do połowy XVII wieku (wojna trzydziestoletnia oraz pierwsi Wazowie na tronie Polski);
- w klasie II – materiał do początków drugiej wojny światowej;
- w klasie III – materiał do przełomu 1989 roku – przemian ustrojowych w Europie Środkowo-Wschodniej i wyborów 1990 r. w Polsce, oraz potraktowane w sposób skrótowy zagadnienia z lat ostatnich.

Cezura końcowa materiału klasy I i II jest spowodowana przydziałem godzin na ten przedmiot w zakresie podstawowym, który zwykle wynosi w klasie I i II 2 godziny tygodniowo, a w klasie III – 1 godzina (cykl trzyletni to 5 godzin tygodniowo).

Poza tym, co wynika z badań, a także z wyników egzaminu maturalnego, uczniowie bardzo dobrze znają treści programowe odnoszące się do dziejów od starożytności po wiek XIX. Im bardziej treści historyczne zbliżają się do współczesności, tym większą lukę wiedzy postrzega się wśród uczniów. Dzieje się tak dlatego, że wcześniejsze dzieje uczniowie omawiają nawet trzykrotnie (szkoła podstawowa, gimnazjum, szkoła ponadgimnazjalna), natomiast na przekazanie wiedzy z historii najnowszej najczęściej brakuje czasu, gdyż są to treści, które przeznacza się do omówienia w II semestrze klasy VI, III gimnazjum lub III liceum, gdy szkoły koncentrują się na egzaminach końcowych.

Aby zapobiec powstawaniu takiej luki w znajomości dziejów najnowszych, zdecydowano się zmienić cezury czasowe zagadnień historycznych przeznaczonych do omówienia w kolejnych klasach.

Program został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół i Rozporządzeniem z dnia 6 listopada 2003 r. zmieniającym to rozporządzenie, a także z Rozporządzeniem z dnia 10 kwietnia 2003 r. w sprawie standardów wymagań egzaminacyjnych.

Zawarte w programie cele i treści nauczania uwzględniają również zagadnienia z podstawy programowej następujących ścieżek edukacyjnych: edukacji regionalnej, edukacji europejskiej, edukacji filozoficznej, edukacji ekologicznej oraz edukacji czytelniczej i medialnej. Dzięki temu możliwe jest pełniejsze opanowanie wiedzy i umiejętności przewidzianych w standardach wymagań egzaminacyjnych.

Treści programowe zostały ułożone w ujęciu chronologiczno-zagadnieniowym, z podziałem na pięć głównych epok, od średniowiecza z wyodrębnieniem dziejów powszechnych i historii Polski. Zostało to podyktowane kilkuletnim doświadczeniem pracy w zreformowanym, trzyletnim liceum. Nauczyciel w szkołach ponadgimnazjalnych podejmuje pracę w klasie I z młodzieżą o bardzo różnym poziomie wiedzy historycznej i wymaganych umiejętności. Z tego względu łatwiej jest mu pracować z uczniami w sposób znany im z gimnazjum, tj. przez chronologiczne omawianie dziejów ludzkości. Zagadnienia programowe obejmują nie tylko historię polityczną, ale w dużej mierze dotyczą problematyki społeczno-gospodarczej i kulturalnej. Dzięki temu uczniowie poznają dzieje w szerokim ujęciu cywilizacyjnym, łatwiej dostrzegają specyfikę różnych epok, uświadamiają sobie różnice w sposobie życia, myślenia i wizji świata żyjących wówczas ludzi. Pozwala to kształtować postawy zrozumienia i tolerancji wobec odmiennych kultur, obyczajów i przekonań.

Część tematów w programie ma charakter przekrojowy, by umożliwić uczniom zapoznanie się także z ujęciem problemowym, pozwalającym spojrzeć na minioną przeszłość z innej perspektywy i lepiej ją zrozumieć.

Na nauczyciela szkoły ponadgimnazjalnej ciąży szczególnie odpowiedzialność – ma on nie tylko przekazać pewne kwantum wiedzy, ale przede wszystkim ma kształtować młodych obywateli, rozumiejących otaczający ich świat oraz mechanizmy rządzące procesami społeczno-politycznymi, gospodarczymi i przemianami kultury, gotowych aktywnie uczestniczyć w życiu demokratycznego państwa opartego na gospodarce rynkowej. Edukacja historyczna umożliwia uświadomienie uczniom złożoności zastanej przez nich rzeczywistości, poznanie przez nich dziejowego kontekstu współczesności, genezy i uwarunkowań wielu obecnie zachodzących zjawisk i procesów.

Podstawa programowa wyznacza następujące **zadania szkoły** w zakresie edukacji historycznej:

1. Wspieranie procesu dojrzewania intelektualnego i emocjonalnego uczniów.
2. Stworzenie możliwości kształtowania i rozwoju zainteresowań uczniów wybranymi problemami historii.
3. Umożliwienie uczniom wykorzystywania zdobywanej wiedzy zgodnie z ich zainteresowaniami i zdolnościami.

Sformułowane w sposób ogólny zadania szkoły nauczyciel musi uściślić, dostosowując je do możliwości, potrzeb i zainteresowań danej klasy. Nie zawsze będzie mu dane pracować z młodzieżą zainteresowaną zgłębianiem wiedzy humanistycznej, dlatego ważne jest, by poprzez właściwy dobór zagadnień, metod i środków dydaktycznych udało mu się zachęcić do poznawania historii także klasy o innych profilach kształcenia. Wymaga to przygotowania przemyślanej strategii dydaktycznej, której konsekwentna realizacja pozwoli na osiągnięcie wyznaczonych celów perspektywicznych, etapowych i szczegółowych.

Przed rozpoczęciem roku szkolnego nauczyciel powinien zadbać także o należyte wyposażenie pracowni historycznej.

Pracownia historyczna – warsztat pracy nauczyciela historii

Dobrze wyposażona pracownia historyczna wzbogaca warsztat nauczyciela i powoduje, że lekcje są ciekawsze i barwniejsze.

W pracowni historycznej powinny się znajdować:

- biblioteczka historyczna właściwie wyposażona, tzn. powinny tam się znajdować encyklopedie, słowniki historyczne, roczniki statystyczne i inne tabele z danymi statystycznymi, tablice genealogiczne, teksty źródłowe z różnych epok, mapy ścienne, atlasy historyczne, zestaw map na foliach, foliogramy, sprzęt audio-wideo, kasety lub płyty CD z kronikami filmowymi, filmami dokumentalnymi itp.;
- standardowym wyposażeniem pracowni jest rzutnik folii – na foliach znajduje się bardzo dużo wykresów, schematów, reprodukcji malarstwa, zdjęć zabytków i innych źródeł informacji. Folie są pomocą, którą w dość prosty sposób nauczyciel może przygotować sam nawet na każdą lekcję.
- dobrze byłoby, aby w pracowni historycznej zorganizować stanowisko komputerowe z zarejestrowanym na CD-ROM oprogramowaniem, zawierającym testy, edukacyjne programy historyczne i różnego typu pomoce dydaktyczne;
- w każdej pracowni powinien być dostęp do Internetu.

Podstawa programowa ujmuje ogólne **cele edukacyjne** następująco:

1. Pogłębienie i rozwinięcie wiedzy oraz umiejętności uzyskanych w toku wcześniejszej edukacji celem lepszej znajomości i rozumienia przeszłości własnego regionu i kraju oraz dziejów świata.
2. Pogłębienie rozumienia powiązań między przeszłością, terażniejszością i przyszłością.
3. Budowanie własnej tożsamości i kształtowanie systemu wartości.
4. Rozwijanie postaw obywatelskich i patriotycznych, poczucia przynależności do wspólnoty rodzinnej, lokalnej, regionalnej, grupy etnicznej i narodowej.
5. Przygotowanie się do udziału w życiu różnych społeczności; kształtowanie postawy zrozumienia i tolerancji wobec odmiennych kultur, obyczajów i przekonań mieszczących się w kanonie wartości cywilizacyjnych.

Na tej podstawie opracowano szczegółowe cele edukacyjne w podziale na wiedzę, zrozumienie, umiejętności i cele wychowawcze.

Wiedza

Uczeń zapoznaje się z:

- osiągnięciami cywilizacyjnymi ludzkości,
- procesami historycznymi zachodzącymi w poszczególnych epokach,
- czynnikami wspierającymi rozwój cywilizacyjny i ograniczającymi go,
- formami i zasadami funkcjonowania państwa oraz ich zmiennością na przestrzeni dziejów,
- formami życia politycznego, społecznego, gospodarczego w poszczególnych epokach,
- zjawiskami wielokulturowości i przenikania się kultur na przestrzeni dziejów,
- rodzajami wspólnot etnicznych i narodowych, politycznych, religijnych i kulturowych na świecie i w Polsce,
- życiem codziennym różnych społeczności – na tle wydarzeń politycznych, społecznych, gospodarczych, kulturalnych itp.,
- cechami charakterystycznymi poszczególnych epok,
- miejscem i rolą jednostki i grup społecznych oraz działalnością najważniejszych postaci, dynastii, grup społecznych w poszczególnych epokach,
- ideami wpływającymi na przeobrażenia w życiu politycznym, społeczno-gospodarczym i kulturalnym,
- związkami przyczynowo-skutkowymi przełomowych wydarzeń w dziejach, w tym z genezą i skutkami najważniejszych konfliktów politycznych, społecznych, religijnych, ideologicznych itp.,

- systemami religijnymi występującymi w poszczególnych epokach,
- lokalnymi odniesieniami do wydarzeń z dziejów powszechnych i Polski.

Zrozumienie

Uczeń rozumie:

- zjawisko ciągłości i zmienności procesu historycznego,
- relacje między globalnym, narodowym, lokalnym i indywidualnym wymiarem historii,
- wpływ czynników naturalnych, gospodarczych, społeczno-politycznych na kształtowanie cywilizacji,
- zależności między różnymi płaszczyznami aktywności człowieka,
- rolę jednostek i grup społecznych w kształtowaniu historii,
- związki poprzedzania/współwystępowania/następstwa faktów, wydarzeń i zjawisk oraz związki pomiędzy przeszłością, teraźniejszością i przyszłością,
- możliwości różnorodnych interpretacji omawianych faktów, zjawisk i procesów historycznych,
- pojęcia: cywilizacja, państwo, ustrój polityczny, świadomość polityczna, naród, świadomość narodowa, społeczeństwo, grupa społeczna, struktura społeczna, świadomość społeczna, obyczajowość społeczna, konflikt społeczny, wojna, ludobójstwo, Holokaust, rewolucja neolityczna, rewolucja przemysłowa, religia, wyznanie, obrządek,
- rolę myślenia historycznego dla dojrzałego uczestniczenia w życiu społeczności lokalnych, narodowych, państwowych i globalnych.

Umiejętności

Uczeń kształci umiejętności:

- przedstawiania i interpretowania wiedzy historycznej,
- interpretacji źródeł historycznych związanych z daną epoką,
- wyszukiwania informacji w różnorodnych źródłach wiedzy historycznej,
- hierarchizowania faktów, wydarzeń i zjawisk historycznych,
- umiejscawiania wydarzeń i zjawisk w czasie i przestrzeni,
- analizowania wydarzeń i zjawisk w ich kontekście historycznym,
- porządkowania i charakteryzowania wydarzeń i zjawisk historycznych w ujęciu przekrojowym, problemowym i chronologicznym,
- wyodrębniania typowych i specyficznych cech wydarzeń i zjawisk w poszczególnych okresach historycznych,
- analizowania dziejów regionu w powiązaniu z historią Polski i dziejami powszechnymi,
- dostrzegania wpływu wydarzeń z przeszłości na teraźniejszość i przyszłość,
- dostrzegania odmienności doświadczeń historycznych narodów i państw, dostrzegania zmian w systemie norm i wartości obowiązujących w życiu społecznym, politycznym i gospodarczym na przestrzeni dziejów,
- oceniania wkładu Polski do dziejów powszechnych,
- dostrzegania wpływu tradycji i dziedzictwa kulturowego na rozwój różnych wspólnot społecznych i politycznych,
- wskazywania roli religii i wyznań religijnych w dziejach ludzkości,
- odnajdywania w historii źródeł postaw i przekonań współczesnych obywateli,

- wskazywania skutków decyzji z przeszłości dla współczesności,
- oceny sporów historycznych w przeszłości i współcześnie,
- rozwiązywania problemów z perspektywy historycznej,
- zbierania i selekcjonowania informacji historycznych i konstruowania wypowiedzi na ich podstawie,
- uogólniania faktów,
- wykorzystania zdobytych umiejętności i wiedzy w życiu codziennym,
- odróżniania faktów od opinii,
- dobierania argumentów niezbędnych do uzasadnienia opinii, formułowania własnych opinii i sądów ustnie na forum klasy lub innego gremium,
- formułowania krótszych i dłuższych wypowiedzi pisemnych, w których należy uzasadnić własne zdanie.

Cele wychowawcze

Uczeń:

- szanuje istotę ludzką jako najwyższą wartość,
- respektuje przyjęte normy życia społecznego,
- jest krytyczny wobec przekazów z przeszłości i współczesnych,
- docenia znaczenie wiedzy w budowaniu własnej tożsamości,
- samodzielnie kieruje swoim rozwojem,
- rozwija umiejętność racjonalnego określania swoich zachowań i postaw,
- akceptuje różnorodność kulturową,
- wykazuje postawę tolerancji oraz otwartości na poglądy innych osób,
- stara się w sposób spokojny i racjonalny rozwiązywać konflikty,
- uczy się współdziałania w grupie,
- stosuje zasady etyczne w życiu codziennym,
- identyfikuje się ze wspólnotą lokalną,
- zajmuje aktywną postawę w osiąganiu celów życiowych w społeczności lokalnej, narodowej, państwowej,
- stara się odpowiedzialnie pełnić role społeczne,
- potrafi godzić indywidualne interesy z dobrem wspólnym,
- zna i stosuje reguły i procedury demokratyczne, okazuje szacunek dla zasad demokratycznego państwa prawa,
- dba o ochronę dziedzictwa narodowego, szanuje tradycje i symbole narodowe.

STAROŻYTNOŚĆ

1. Człowiek w najdawniejszych czasach

Historia nauczycielką życia? – czyli po co uczymy się historii

Czas – chronologia – ery – epoki – okresy historyczne – wieki i lata

Człowiek w czasach najdawniejszych

Pochodzenie człowieka. Różne teorie na temat pochodzenia człowieka. Epoki prehistoryczne i ich charakterystyka. *Homo sapiens*, czyli człowiek rozumny. Rewolucja neolityczna i jej konsekwencje dla powstania nowych państw. Od koczowniczego do osiadłego trybu życia.

Pierwsze cywilizacje

Wpływ przyrody i warunków naturalnych na człowieka i jego rozwój. Od myślistwa i zbieractwa, po hodowlę i rolnictwo. Powstanie pierwszych osad i miast. Cechy charakterystyczne pierwszych miast.

Międzyrzecze. Egipt „darem Nilu”. Indus – warunki naturalne w dolinie Indusu. Ganges świętą rzeką. Rola rzek w rozwoju cywilizacji Wschodu.

Sumerowie i Babilończycy. Egipt państwem faraonów. Rola kapłanów w życiu religijnym i politycznym starożytnego Egiptu. Religia Egipcjan.

Dziedzictwo Wschodu

Wynalazki Wschodu: rozwój pisma, rodzaje pisma, materiały piśmienne, pierwsze systemy matematyczne, system miar i wag. Medycyna, astronomia, matematyka, czyli rozwój nauki w państwach Wschodu. Wynalazki Wschodu i ich wykorzystanie współcześnie.

Wielkie mocarstwa Wschodu – podboje i prawo: Podboje państw Wschodu i tworzenie pierwszych imperiów. Władcy w dobie podbojów. Organizacja terenów podbitych. Prawodawstwo państw Wschodu – kodeks Hammurabiego i jego zasada „oko za oko...”.

Izrael i Biblia: Palestyna i Żydzi. Rozwój Izraela. Dawid i Salomon – twórcy potęgi Izraela. Niewola babilońska. Judaizm religią monoteistyczną. Święte księgi judaizmu: Biblia Żydów, Tora, Talmud. Biblia – chrześcijańskie dziedzictwo duchowe.

Dziedzictwo Indii: rozwój cywilizacji na Półwyspie Indyjskim. Ariowie i Hindusi. Kasty. Hinduizm, Budda i buddyzm.

2. Starożytna Grecja

Położenie i warunki naturalne starożytnych Greków

Położenie geograficzne i warunki naturalne Grecji. Brak bogactw naturalnych. Zajęcia ludności. Wyprawy zamorskie. Kolonizacja grecka.

Grecja w okresie minojskim i mykeńskim (Kreta, Mykeny). Kształtowanie się polis greckiej jako formy terytorialno-religijnej.

Sparta i Ateny, jako przykład dwóch polis o różnych ustrojach politycznych

Sparta – polis o charakterze wojskowym. Ustrój społeczny i polityczny Sparty. Wychowanie spartańskie i kultura Sparty.

Ateny – demokracja ateńska i jej rozwój (od Drakona do Peryklesa). Demagogia – sztuka wymowy. Wartości demokratyczne: demokracja bezpośrednia: udział Ateńczyków w życiu politycznym, Zgromadzenie Ludowe, ostracyzm.

Wojny persko-greckie i ich skutki

Rozwój potęgi perskiej (Dariusz i Kserkses). Bitwa pod Maratonem i w wąwozie termopilskim. Bitwa morska u wybrzeży Salaminy. Powstanie i rola Związku Morskiego.

Oslabienie Aten i walka o hegemonię na Półwyspie Bałkańskim. Wojna peloponeska. Szybki rozwój Macedonii. Filip Macedoński i koniec wolności Greków.

Podboje Aleksandra Wielkiego i ich skutki

Twórcy potęgi macedońskiej: Filip Macedoński i Aleksander Wielki. Podbój Persji i droga do Indii. Organizacja państw podbitych. Najważniejsze bitwy: Granik, Issos, Gaugamela. Śmierć Aleksandra Wielkiego i rozpad jego imperium. Państwa hellenistyczne.

Kultura grecka

Trzy okresy kultury greckiej: archaiczna, klasyczna, hellenistyczna. Teatr grecki, filozofia, architektura, olimpiady. Grecka mentalność i obyczaje, życie codzienne.

3. Starożytny Rzym

Rzymianie w świecie starożytnym

Warunki naturalne i położenie geograficzne starożytnego Rzymu. Początki Rzymu. Rzym królewski. Podboje rzymskie w Italii i poza Italią. Wojny punickie. Armia rzymska i jej struktura. Rola legionów rzymskich. Zasady walki. Organizacja terenów podbitych, tworzenie prowincji.

Republika rzymska

Urzędy republiki rzymskiej: konsulowie, prokonsulowie, cenzorzy, pretorzy itd. Rola Senatu rzymskiego. Społeczeństwo rzymskie – patrycjusze i plebejusze. Niewolnicy. Życie polityczne starożytnego Rzymu.

Kryzys i upadek republiki

Konflikty wewnętrzne w republice. Kryzys gospodarczy i polityczny. Pierwszy triumwirat. Wojny domowe. Władza Juliusza Cezara. Dojście do władzy Oktawiana Augusta i „komedia republiki”.

Cesarstwo rzymskie i jego rozkwit

Władza cesarska i jej mała stabilność. Granice cesarstwa (limes) i dbanie o ich nienaruszalność. „Pokój rzymski”. Urbanizacja cesarstwa. Życie w miastach. Organizacja prowincji w okresie cesarstwa. Obywatele rzymscy i „goście”. Niewolnictwo greckie a niewolnictwo rzymskie.

Kryzys i upadek cesarstwa rzymskiego

Od patrycjatu do dominatu. Powolny kryzys państwa. Wpływ armii rzymskiej na cesarstwo. Podział cesarstwa na wschodnie i zachodnie. Najazdy barbarzyńców i „wielka wędrówka ludów”. Upadek miast. Przewrót Odoakra i upadek cesarstwa zachodniorzymskiego.

Kultura cywilizacja rzymska

Życie codzienne Rzymian i formy spędzania wolnego czasu. Sztuka i technika. Filozofia rzymska, rozwój prawa rzymskiego.

Religia rzymska

Rzymska religia państwowa. Politeizm rzymski. Żydzi i judaizm. Narodziny chrześcijaństwa i nauczanie Chrystusa. Chrześcijanie, ich nauka, Kościół i prześladowania. Chrześcijaństwo jako religia panująca w okresie późnego cesarstwa.

Spuścizna łacińska w Europie. Rzymska Europa i nasz świat

ŚREDNIOWIECZE

1. Świt średniowiecznego świata (V–X wiek)

Bizancjum

Cesarstwo bizantyńskie. Ustrój cesarstwa bizantyńskiego. Podział Europy na grecki Wschód i łaciński Zachód.

Arabowie i islam

Półwysep Arabski i Arabowie. Beduini (synowie pustyni). Mahomet i jego działalność religijna. Ideologia islamu – Koran. Podboje arabskie. Arabowie w Europie. Podział imperium arabskiego.

Początek średniowiecznej Europy

Państwa barbarzyńskie na gruzach cesarstwa zachodniorzymskiego. Pierwsze państwo chrześcijańskie w średniowiecznej Europie – państwo Franków. Chlodwig i Merowingowie. Karolingowie na tronie państwa Franków. Walki z Arabami i Longobardami. Powstanie państwa kościelnego.

Cesarstwo karolińskie i jego rozwój. Państwo Ottonów

Rządy Karola Wielkiego i jego podboje. Przywrócenie cesarstwa rzymskiego na zachodzie Europy. Organizacja państwa Karola Wielkiego. Renesans karoliński. Wojna domowa i traktat w Verdun. Rozpad monarchii karolińskiej. Powstanie państwa niemieckiego. Cesarstwo Ottonów. Uniwersalizm Ottona III.

Pierwsze państwa słowiańskie

Pochodzenie Słowian. Społeczeństwo, gospodarka i kultura Słowian. Religia Słowian. Od plemion słowiańskich do pierwszych państw (państwo Samona, bułgarskie, wielkomorawskie). Początek państwa czeskiego. Sąsiedztwo węgierskie.

Początki państwa polskiego do pierwszej ćwierci XI wieku

Ziemie polskie w IX i X wieku. Plemiona zamieszkujące ziemie polskie. Legendarne początki państwa polskiego. Mieszko I – wprowadzenie Polski na drogę chrześcijaństwa. Chrzest Polski i jego znaczenie. Polityka wewnętrzna Bolesława Chrobrego. Zjazd gnieźnieński i pierwsza koronacja. Polityka zagraniczna Mieszka I i Bolesława Chrobrego (stosunki z sąsiadami).

Kościół we wczesnym średniowieczu

Chrześcijaństwo we wczesnym średniowieczu i jego rozwój. Kościół średniowieczny i jego organizacja. Rola zakonów. Religijność wczesnośredniowieczna.

Kultura wczesnego średniowiecza

Kultura uczona i ludowa. Zabytki architektury romańskiej. Życie codzienne w porzymskim świecie.

Gospodarka i społeczeństwo wczesnego średniowiecza

Miasta i handel. Wieś wczesnego średniowiecza. Stosunki lenne i początki feudalizmu. Rycerstwo. Kodeks honorowy rycerstwa. Wojny i powinności wobec króla i feudała.

2. Rozkwit średniowiecznego świata (XI–XIII wiek)

Przemiany gospodarczo-społeczne w Europie XI–XIII wieku

Rozwój wsi i poprawa położenia chłopów. Kolonizowanie nowych terenów. Rozwój miast w Europie w XI–XIII wieku. Ustrój miast. Nowa społeczność miejska. Mieszczanie, kupcy, rzemieślnicy. Wygląd miasta średniowiecznego.

Kościół XI–XIII wieku. Próby zreformowania Kościoła

Kryzys Kościoła i próby reform. Klasztor w Cluny i kongregacja cluniacka. Wielka schizma wschodnia. *Dictatus papae*. Reformy Grzegorza VII. Geneza i przebieg sporu o inwestyturę. Grzegorz VII i Henryk IV. Wielki kompromis Kościoła – konkordat wormacki. Dalsza walka o wpływ w Kościele – „*dominium mundi*”.

Krucjaty – geneza krucjat, podłoże społeczne, skutki

Turcy i Ziemia Święta. Przyczyny i podłoże społeczne wypraw krzyżowych. Krucjata ludowa i pierwsza krucjata. Krzyżacy i krzyżowcy. Idea krucjat w XII i XIII wieku. Skutki krucjat dla Europy, Ziemi Świętej i Turków.

Rozwój monarchii średniowiecznej Europy

Francja średniowieczna. Kapetyngowie i Plantageneci. Ludwik IX Święty i Filip Piękny. Anglia. Rzesza Niemiecka. Stany Generalne i Wielka Karta Swobód – początki parlamentaryzmu.

Kultura pełnego średniowiecza

Powstanie uniwersytetów. Scholastyka, filozofia, nauka, ideologia średniowiecza. Sztuka gotycka. Życie religijne. Zakony. Kultura kościelna, rycerska i mieszczańska.

Kryzys i odbudowa państwa polskiego do połowy XII wieku

Kryzys państwa polskiego za Mieszka II. Anarchia i bezkrólewie. Kazimierz Odnowiciel i odbudowa państwa polskiego. Polityka zagraniczna i wewnętrzna Bolesława Szczodrego (Polska w obozie gregoriańskim i koronacja Bolesław Śmiałego, konflikt z biskupem Stanisławem, wypędzenie z kraju króla). Rządy Władysława Hermana. Początek podziałów dzielnicowych. Bolesław Krzywousty i Zbigniew – spory między braćmi. Polityka zagraniczna i wewnętrzna Bolesława Krzywoustego (wyznanie Zbigniewa i samodzielne rządy w kraju, wojna polsko-niemiecka, podporządkowanie Pomorza). Statut Bolesława Krzywoustego i zasada senioratu.

Rozbicie i zjednoczenie ziem polskich do początków XIV wieku

Testament Krzywoustego i walki bratobójcze między jego synami. Próby obalenia i obalenie testamentu Bolesława Krzywoustego. Rozdrobnienie feudalne w Polsce. Osłabienie pozycji Polski. Straty terytorialne Polski. Najazdy Mongołów. Pierwsze próby zjednoczenia państwa polskiego – monarchia Henryków śląskich. Dalsze próby zjednoczenia ziem polskich i ich

przyczyny. Rola Kościoła w procesie zjednoczenia. Bilans polityczny rozbitcia dzielnicowego – plusy i minusy rozbitcia.

Władysław Łokietek i jego rządy.

Organizacja państwa i Kościoła w czasach pierwszych Piastów

Książę i jego władza. Organizacja rodowa. Obowiązki poddanych. Kształtowanie się społeczeństwa polskiego. Organizacja i struktura Kościoła w Polsce.

Kultura Polski do końca XII wieku

Kultura polska – w kręgu wpływów łacińskich. Elementy rodzime.

Przemiany gospodarczo-społeczne na ziemiach polskich w XII–XIII wieku

Osadnictwo wiejskie na prawie niemieckim. Kolonizacja na prawie niemieckim i jej znaczenie. Lokacje miast – prawo polskie i prawo niemieckie. Samorząd wiejski i miejski. Społeczeństwo polskie w XII–XIII wieku. Kształtowanie się stanów w Polsce.

3. Jesień średniowiecza (XIV–XV wiek)

Kryzys gospodarczy i społeczny w późnośredniowiecznej Europie

Czarna śmierć. Kryzys rolnictwa, wystąpienia społeczne oraz bunty na wsiach. Miasta europejskie w średniowieczu. Wystąpienia ludności miejskiej. Rycerstwo i jego pozycja społeczna.

Państwa europejskie w późnym średniowieczu

Wojna stuletnia – przyczyny i skutki dla Francji i Anglii. Cesarstwo niemieckie w późnym średniowieczu. Czechy i Węgry. Turcy i ich ekspansja. Upadek Bizancjum. Moskwa – „trzeci Rzym”.

Kościół w późnym średniowieczu

„Niewola awiniońska” papieży. Schizma zachodnia. Sobory i ruch soborowy. Ruchy heretyckie w średniowieczu. Wystąpienie Jana Husa, husytyzm i wojny religijne.

Polska ostatniego Piasta. Andegawenowie na tronie polskim

Polityka wewnętrzna Kazimierza Wielkiego. Polityka zagraniczna i dyplomacja Kazimierza Wielkiego (stosunki z Krzyżakami, Czechami, Rusią Halicką oraz z Litwą). Panowanie Andegawenów. Monarchia stanowa w Polsce.

Kształtowanie się stosunków polsko-litewskich za pierwszych Jagiellonów

Litwa w epoce przedchrześcijańskiej. Przyczyny zawarcia unii polsko-litewskiej w Krewie i jej charakter. Unia personalna. Stosunki z Zakonem Krzyżackim (wielka wojna z zakonem, bitwa pod Grunwaldem, wojna trzynastoletnia, hołd pruski). Polityka dynastyczna Jagiellonów.

Społeczeństwo stanowe w Polsce

Kształtowanie się społeczeństwa stanowego w Polsce w okresie późnego średniowiecza. Stany w Polsce (szlachta, duchowieństwo, stan kmiecy, mieszczenie). Geneza i rozwój przywilejów szlacheckich. Kształtowanie się sejmu walnego.

Kultura późnego średniowiecza w Polsce

Uniwersytet w Krakowie. Rozwój szkolnictwa parafialnego. Jan Długosz i inni historycy. Twórczość w języku polskim. Zabytki gotyckie. Środowiska kultury.

CZASY NOWOŻYTNE

1. Początki nowożytnego świata

Ideologia odrodzenia i humanizmu w Europie

Nowe warunki życia w Europie w XVI w. Upowszechnienie druku. Łacina i języki narodowe. Recepcja wzorów antycznych. Ideologia odrodzenia: „Człowiekiem jestem i nic co ludzkie...”, „Błądzenie jest rzeczą ludzką...”, „Któż więc mógłby nie podziwiać człowieka...”. Przemiany w życiu codziennym. Sztuka, nauka i literatura renesansowa.

Nowe horyzonty nowożytnego świata. Wielkie odkrycia geograficzne w XV–XVI wieku

Horyzont geograficzny Europejczyków na przełomie XVI i XVII w. Wpływ nauki i techniki na poszerzanie się horyzontu geograficznego Europejczyków. Przyczyny wielkich wypraw. Ekspansja na Wschód i do Ameryki. Odkrycie drogi do Indii. Rywalizacja między Hiszpanami i Portugalczykami. Zakładanie kolonii europejskich poza Europą. Bilans odkryć geograficznych dla Europy i świata.

Dualizm ekonomiczny w Europie. Gospodarka europejska w XVI i XVII wieku

Wzrost liczby ludności w Europie. Łąba rzeką graniczną między wschodem a zachodem Europy. Czysze i pańszczyzna na europejskiej wsi. Rozwój rzemiosła i manufaktur. System nakładczy i jego rozwój. Rewolucja cen i przepływ towarów. Bilans gospodarki XVI–XVII-wiecznej.

Kryzys Kościoła katolickiego w XVI wieku. Reformacja, kontrreformacja i reforma Kościoła
Kryzys i krytyka Kościoła katolickiego w XVI wieku. Marcin Luter i Jan Kalwin – reformatorzy Kościoła. Nowe wyznania i ich zasady. Kontrreformacja i reforma Kościoła. Znaczenie reformacji w Europie.

Rozprzestrzenianie się reformacji w krajach europejskich

Anglikanizm. Podłoże reformacji w Anglii. Akt supremacji. Walka hugenotów i katolików we Francji. „Krwawe wesele”. Henryk IV Burbon na tronie Francji. Reformacja i kontrreformacja w Polsce.

Prawosławna Rosja. Wzmocnienie władcy rosyjskiego. Car Wszechrusi.

Konflikty w Europie

Europa Środkowo-Wschodnia oraz Europa Zachodnia. Wojna trzydziestoletnia. Początki absolutyzmu europejskiego. Absolutyzm władców Europy Zachodniej i samodzierżawie cara Rosji.

Społeczeństwo Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Zmiany w strukturze ludnościowej, religijnej i społecznej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Koniunktura na zboże – Polska „spichlerzem Europy”. Refeudalizacja wsi polskiej. Chłopi i szlachta – nierówności ekonomiczne w samych stanach.

Złoty wiek w Polsce i jego kultura

Barok i sarmatyzm w Polsce – wiek XVII.

Polska za ostatnich Jagiellonów i pierwszych władców elekcyjnych

Sejmiki, sejm walny i senat. Rywalizacja między szlachtą a magnaterią. Konstytucja *Nihil novi*. Unia realna z Litwą – Rzeczpospolita Obojga Narodów. Polska krajem bez stosów – tole-

rancja religijna w kraju. Bezpomna śmierć ostatniego z Jagiellonów. Bezkrólewie i pierwsze wolne elekcje. Wzrost pozycji magnaterii polskiej za Zygmunta III Wazy.

Polityka zagraniczna Polski w drugiej połowie XVI i na początku XVII wieku

Polityka dynastyczna Jagiellonów. Jagiellonowie na tronach Europy. Wojny z Rosją za czasów Stefana Batorego.

Konflikty Rzeczypospolitej w XVII wieku

Wojny ze Szwecją, z Rosją oraz Turcją. Zaangażowanie Wazów w politykę wschodnią i szwedzką. Polityczne uwarunkowania konfliktów ze Szwecją (wojna o ujście Wisły, potop szwedzki). Powstanie Bohdana Chmielnickiego na Ukrainie. Utrata Ukrainy wschodniej na rzecz Rosji. Cecora, Chocim, utrata Kamieńca Podolskiego. Bilans wojen z sąsiadami w XVII wieku.

2. Przełomy oświeceniowe

Europejska myśl społeczno-polityczna i kultura epoki nowożytnej

Oświecenie w Europie. Ideologia i filozofia oświecenia europejskiego. Myśl społeczna i polityczna epoki oświecenia. Absolutyzm oświecony. Rozwój nauki i techniki w końcu XVII i w XVIII w. Literatura i sztuka tej epoki.

Europeizacja i wzrost znaczenia Rosji w XVII–XVIII wieku

Rosja wielkich przemian. Od Iwana IV do Katarzyny Wielkiej. Rewolucja obyczajowa za czasów Piotra Wielkiego. Europeizacja Rosji.

Wielka Rewolucja Francuska i powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej – dwa modele przewrotów republikańskich i ich konsekwencje

Wojna o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Przyczyny konfliktu, przebieg walk i jego konsekwencje. Deklaracja Niepodległości i konstytucja Stanów Zjednoczonych.

Sytuacja wewnętrzna Francji przed wybuchem rewolucji (nierówności społeczne w społeczeństwie francuskim, nierówności wewnątrz stanów, Ludwik XVI i jego rządy). Wybuch rewolucji i pierwsze reformy. Uchwalenie konstytucji. Dyktatura jakobinów, rządy Dyktatoriatu i wprowadzenie konsulatu przez Napoleona. Koniec rewolucji. Zyski i straty obu przewrotów republikańskich.

Kryzys, próby naprawy i upadek państwa polskiego w XVIII wieku

Polska czasów saskich i stanisławowskich. Początek anarchii w Polsce. Konfederacje. Obozy polityczne w XVIII-wiecznej Polsce. Próby reform – sejm niemy i reformy sejmu konwokacyjnego. Stanisław August Poniatowski. Konfederacja barska i pierwszy rozbiór Polski. Komisja Edukacji Narodowej. Sejm Wielki i Konstytucja 3 maja. Drugi rozbiór Polski. Ostatnia próba uchronienia Polski przed upadkiem – powstanie kościuszkowskie. Trzeci rozbiór Polski. Bilans XVIII wieku. Wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku Rzeczypospolitej.

Kultura doby stanisławowskiej

Wpływy francuskie w Polsce. Obiady czwartkowe i rozwój publicystyki. Nauki ścisłe, przyrodnicze i humanistyczne i ich rozwój. Kultura duchowa (teatr, balet, opera), sztuki plastyczne i architektura.

WIEK XIX – POLSKA, EUROPA, ŚWIAT

Epoka napoleońska

Początki panowania Napoleona – konsulatu we Francji. Cesarstwo i jego rozwój. Polityka wewnętrzna Napoleona Bonapartego w okresie cesarstwa (kodeks cywilny, kodeks handlowy). Polityka zagraniczna – walki z koalicjami antynapoleońskimi. Sprawa polska w dobie napoleońskiej. Legiony Polskie i Księstwo Warszawskie.

Człowiek i jego otoczenie: czasy rewolucji przemysłowej

Zmiany demograficzne, społeczne w Europie na przełomie XVIII i XIX wieku. Wzrost liczby ludności w wielkich miastach europejskich. Przełom wieków wiekiem węgla i pary. Rewolucja przemysłowa i jej wpływ na przemianę w strukturze społecznej i zawodowej. Przemiany społeczne na ziemiach polskich.

Romantyzm

Epoka romantyzmu – jej podstawy i ideologia. Polski romantyzm. Romantycy na emigracji.

Władcy i narody (1815–1830)

Kongres wiedeński – przyczyny zwołania i skutki decyzji. Święte Przymierze próbą utrzymania starego porządku w Europie. Nowoczesna myśl ideologiczna: wolnomularstwo, socjalizm utopijny.

Francja w latach 1815–1830. Walki o niepodległość. Powstanie w Belgii.

Stracone złudzenia: Królestwo Polskie i powstanie listopadowe

Decyzje kongresu wiedeńskiego w sprawie Polski. Ziemie polskie w XIX wieku – rozwój gospodarczy. Utworzenie Królestwa Polskiego i jego konstytucja. Legalna i nielegalna opozycja wobec cara w Królestwie Polskim.

Przyczyny, przebieg i skutki powstania listopadowego. Wielka Emigracja.

Wiosna Ludów w Europie i w Polsce

Dlaczego Wiosna Ludów? Dążenie burżuazji do objęcia władzy. Rewolucje we Francji, Prusach, Austrii, we Włoszech i na Węgrzech. Hasła Wiosny Ludów.

Działalność emisariuszy na ziemiach polskich. Powstanie krakowskie i Wiosna Ludów w zaborze pruskim i w Galicji.

Nowy układ sił w Europie

Potęga Turcji i Rosji. Otto von Bismarck premierem Prus i kanclerzem zjednoczonych Niemiec. Kulturkampf. Powstanie Austro-Węgier. Wojna francusko-pruska. Zjednoczenie Włoch i Niemiec.

Powstanie styczniowe

Rosja pod rządami Mikołaja I i Aleksandra II. Odwilż posewastopolska i nadzieje Polaków na zmianę sytuacji w Królestwie Polskim. Rok 1860 – manifestacje patriotyczne w Królestwie Polskim. Wprowadzenie stanu wojennego. Aleksander Wielopolski. Podziemne ugrupowania – biali i czerwoni. Branka i wybuch powstania styczniowego. Państwo podziemne. Dyktatura Romualda Traugutta. Klęska powstania i represje popowstaniowe.

Europa i świat 1870–1914

Druga rewolucja przemysłowa – eksplozja demograficzna i wzrost gospodarczy. Przemiany na wsi i rozwój miast. Gospodarka światowa – monopole i kartele.

Nauka przełomu wieków: nowe wynalazki w medycynie, naukach matematyczno-przyrodniczych. Rozwój techniki i wynalazki ułatwiające życie codzienne. Sztuka przełomu XIX i XX wieku.

Kształtowanie się nowoczesnych społeczeństw.

Nowoczesne ruchy polityczne w Europie: liberalizm, konserwatyzm, socjalizm marksistowski, anarchizm, nacjonalizm, szowinizm i rasizm. Doktryna społeczna Kościoła.

Podział kolonialny świata XIX/XX wieku.

Spory między państwami o kolonie. Powstanie trójprzymierza i trójporozumienia.

Świat zmierza ku wojnie.

Ziemie polskie w końcu XIX i na początku XX wieku. Wielka przemiana w podzielonym kraju

Przemiany społeczne i gospodarcze na ziemiach polskich na przełomie wieków XIX i XX. Emigracja zarobkowa – wyjazdy za chlebem. Nowoczesne ruchy polityczne na ziemiach polskich. Powstanie partii politycznych. Ruch narodowy – Liga Polska i Liga Narodowa. Ruch socjalistyczny – Wielki Proletariat, PPS, SDKPiL. Ruch ludowy – SL i PSL.

Kultura polska przełomu XIX i XX wieku. Pozytywizm i Młoda Polska. Dla pokrzepienia serc – literatura i malarstwo patriotyczne.

Sytuacja polityczna i położenie Polaków pod zaborami

Polacy pod zaborem rosyjskim. Rewolucja 1905 r. i jej następstwa. Polacy wobec rewolucji 1905 r.

Zabór austriacki – polityka lojalizmu i trójlojalizmu.

Zabór pruski – polityka germanizacyjna Bismarcka. Strajk dzieci polskich we Wrześni. Polacy wobec zagrożenia wojną. Orientacja proniemiecka, prorosyjska i prorewolucyjna.

DZIEJE NAJNOWSZE – WIEK XX

Wielka Wojna zaczyna wiek XX

Przyczyny pośrednie i bezpośrednie wybuchu I wojny światowej. Fronty wojny i przebieg działań wojennych. Wojna światowa i totalna. Przełomowy rok 1917 – przystąpienie USA do wojny. Rewolucje w Rosji. Zakończenie wojny w 1918 r. Sprawa polska w czasie pierwszej wojny światowej.

Bilans I wojny światowej i jej charakter.

Konferencja pokojowa w Paryżu i pokój wersalski.

Odbudowa niepodległej Polski

Odzyskanie niepodległości przez Polskę. Rola Józefa Piłsudskiego w odzyskaniu niepodległości. Polska w nowej rzeczywistości. Ustrój nowej Polski – mała konstytucja. Kształtowanie się granic Polski. Wojna polsko-bolszewicka. Ostateczne ukształtowanie się granic państwa.

Świat międzywojenny

Sytuacja w państwach europejskich po zakończeniu wojny. Powstanie ustrojów totalitarnych w Europie (faszystowskie Włochy, nazistowskie Niemcy, bolszewicka Rosja i powstanie ZSRR). Demokracje europejskie. Walka o nowy podział kolonialny świata.

Gospodarka w dwudziestoleciu międzywojennym. Wielki kryzys gospodarczy na świecie, w Europie i w Polsce. Wpływ kryzysu na gospodarkę światową.

Kultura międzywojnia. Literatura i sztuka. Kino. Sport. Przemiany w życiu codziennym.
Japonia i Chiny w okresie międzywojennym.
Walka o wpływ w Azji.

II Rzeczpospolita

Trudności przy odbudowie kraju. Scalenie ziem polskich. Społeczeństwo – Polska krajem wielonarodowościowym. Zmiany w strukturze społecznej i demograficznej ludności polskiej. Gospodarka państwa polskiego.

Kształtowanie się ustroju II RP – konstytucja marcowa, ustrojowe konsekwencje przewrotu majowego, konstytucja kwietniowa. Sanacja. Polityka zagraniczna Polski. Polska i III Rzesza – ku wojnie.

Bilans II RP.

II wojna światowa. Pierwszy etap (1939–1943)

Wybuch wojny. Kampania wrześniowa. Wojna na zachodzie Europy. Walki na morzu. Grecja i Jugosławia. Działania wojenne w Afryce. Rok 1941 – przełom w wojnie. Napaść Niemiec na ZSRR (plan Barbarossa) oraz przystąpienie USA do wojny – Pearl Harbor. Europa w rękach Hitlera. Podsumowanie I etapu wojny.

Polska w latach II wojny światowej

Polacy pod okupacją niemiecką i radziecką. Generalne Gubernatorstwo. Życie codzienne w okupowanej Polsce. Holokaust. Polskie państwo podziemne.

Sprawa polska w czasie II wojny.

Zmiany na frontach. Drugi etap wojny (1944–1945)

Kształtowanie się koalicji antyhitlerowskiej w Europie i na świecie. Wielka Trójka. Konferencje dotyczące powojennego urządzenia Europy i świata.

Drugi front i całkowita kapitulacja Niemiec. Kapitulacja Japonii.

Świat podzielony

Rozpad koalicji. Żelazna kurtyna i podział Europy. Europa Wschodnia i Środkowa pod wpływem ZSRR. XX Zjazd KPZR i odwilż oraz odprężenie w bloku wschodnim. Odcięcie się od polityki stalinizmu – rok 1956.

Polska pod rządami partii komunistycznej

Porządek pojałtański w Polsce. Przesunięcie granic na zachód, kosztem wschodu. Polska krajem jednonarodowym. PKWN i początek sowietyzacji Polski. Powstanie Polski Ludowej. Reforma rolna i nacjonalizacja przemysłu. Gospodarka kraju – plany trzyletni i sześcioletni. Walka z kulaństwem i bitwa o handel. Powstanie PZPR.

Renesans Zachodu

Demokracje zachodnie. Rozwój gospodarczy państw zachodnich. Początki integracji europejskiej. Zmiany w kulturze i obyczajowości zachodniej. Wzrost pozycji kobiet w państwach zachodnich. Młodzież i jej zachowania. Nowe prądy w muzyce, filmie i sztuce. Rola mediów i ich siła w kształtowaniu polityki państw.

Polska realnego socjalizmu

Nadzieje na destalinizację kraju. Władysław Gomułka dochodzi do władzy. Reformy październikowa – odwilż popaździernikowa. Koniec reform. Polska w czasach Gomułki. Sierniężność życia codziennego. Rok 1968 – początek końca epoki Gomułki w Polsce.

Trzeci Świat – dwie trzecie świata

Państwa komunistyczne w Azji: rewolucja w Chinach. Wojny w Korei i Wietnamie. Indie i Pakistan.

Bliski Wschód – początek konfliktów. Powstanie państwa Izrael. Dekolonizacja Afryki. Ameryka Łacińska.

Wpływy komunizmu w Afryce i Ameryce Łacińskiej. Kuba.

Druga młodość PRL

Kryzys gospodarczy i społeczny – grudzień 1970. Dekada Gierka 1970–1980. Polska w pętli kredytów. Hasło budowy „drugiej Polski”. Propaganda sukcesu w Polsce. Kryzysy gospodarcze. Powstanie „Solidarności” i jej rewolucja. Upadek ekipy Gierka.

Światowa współzależność i konflikt w latach 70. i 80.

Kryzys gospodarczy lat 70. i 80. XX wieku, wywołany kryzysem paliwowym. Skok gospodarczy Azji. Azjatyckie „tygrysy”. Koniec wyścigu zbrojeń i odprężenie na świecie. Przełom 1989 roku – przemiany ustrojowe w Europie Środkowo-Wschodniej.

Zbyt długi koniec PRL

Wprowadzenie stanu wojennego. Ostatnie lata reżimu Wojciecha Jaruzelskiego. Opozycja w kraju przeciw reżimowi. Okrągły Stół. Zmiany ustrojowe po 1990 r.

Nowa mapa Europy, nowy porządek świata, nowa Polska

Świat po 1989 r. Nowe państwa w Europie. Rozwój Azji. Reżim północnokoreański. Zapaść Afryki. Stany Zjednoczone jedynym supermocarstwem. Nowe szanse i zagrożenia globalne. Terroryzm i zamachy terrorystyczne.

Polska – III RP. Zmiany systemowe i gospodarcze w Polsce od początku lat 90. XX w. Unia Europejska i NATO – poszerzenie o nowych członków. Polska w polityce NATO i UE.

Osiągnięcie zamierzonych celów na lekcjach historii w dużej mierze zależy od precyzyjnie rozpoznanych przez nauczyciela możliwości i zainteresowań intelektualnych uczniów, poziomu ich umiejętności, zaangażowania w lekcję, wzajemnego zrozumienia między nauczycielem a uczniem, a także od doboru i układu treści, które nauczyciel chce uczniom przekazać, od celów dydaktycznych i konsekwentnej ich realizacji w procesie nauczania–uczenia się oraz od zastosowanych środków dydaktycznych.

Aby przygotować ucznia do egzaminu maturalnego, nie można ograniczać się do tradycyjnego wykładu, ale należy ukierunkować pracę uczniów na metody aktywne i aktywizujące uczniów. Metody takie mobilizują ucznia do samodzielnej pracy, zmuszają do sięgania po różne źródła informacji oraz uczą prawidłowego korzystania z nich. Uczniowie ćwiczą wtedy umiejętność doboru informacji do danego tematu lekcji, analizy i interpretacji źródeł, formułowania wniosków, ocen i uogólnień. Oczywiście, nie da się całkowicie odejść od tradycyjnego wykładu, ale jest on zalecany jako wyjaśnienie tematu lub podsumowanie problemu, uczy bowiem logicznej, szerszej wypowiedzi i formułowania sądów krytycznych.

Na jednej lekcji nauczyciele coraz częściej stosują kilka różnych metod nauczania. Wśród metod cieszących się największym zainteresowaniem są:

- a) z metod podających: wykład, opowiadanie;
- b) z metod aktywizujących uczniów: praca z mapą, praca ze źródłem historycznym, dyskusja i debata, drzewko decyzyjne, burza mózgów, metaplan, analiza SWOT, metoda projektu.

Bardzo ważną metodą, niezbędną na tym etapie edukacyjnym, jest metoda **pracy ze źródłem historycznym**. Jest to podstawowa metoda przygotowująca do egzaminu maturalnego. Zadaniem nauczyciela jest uświadomienie uczniom, że to właśnie źródła stanowią podstawę naszej wiedzy o minionych czasach: badacz dowiaduje się o faktach historycznych za pośrednictwem źródeł, dlatego tak ważna jest umiejętność ich odczytywania i interpretowania. Uczniowie, którzy rozpoczynają naukę w szkołach ponadgimnazjalnych, mają już za sobą doświadczenia w pracy ze źródłami ze szkoły podstawowej i gimnazjum, dlatego też powinni od początku podejmować próby samodzielnego określania kategorii źródła, odczytania treści w nim zawartych czy powiązania tych informacji z wiedzą pozaźródłową. W toku dalszej nauki będą oni mieli do czynienia z coraz większą różnorodnością źródeł, należy zatem zwrócić ich uwagę na to, w jaki sposób typ źródła oddziałuje na sposób przedstawiania rzeczywistości. Należy także zachęcać ich do porównawczej analizy źródeł różnego typu przy interpretacji konkretnego faktu czy zjawiska historycznego. Warunkiem powodzenia ćwiczeń o charakterze źródłoznawczym jest staranne i przemyślane przygotowanie zadań dla uczniów, dlatego fragmenty źródeł historycznych, które uczniowie mają analizować, muszą być zaopatrzone w zestawy pytań i poleceń wskazujących kierunek pracy.

Należy wyróżnić pracę z tekstem źródłowym i z materiałem ikonograficznym:

- **praca z tekstem źródłowym** – uczniowie pogłębiają znajomość warsztatu badawczego historyka, ćwicząc krytykę zewnętrzną i wewnętrzną źródła, jego analizę i interpretację. Bardzo ważna, szczególnie w pierwszych miesiącach pracy tą metodą, jest pomocnicza rola nauczyciela, który wprowadza uczniów w tematykę związaną z analizowanym tekstem, informuje o autorze tekstu, czasie i miejscu jego powstania, wyjaśnia trudne terminy, wskazuje sposób analizy źródła, pomaga formułować pytania i wnioski końcowe;
- **praca z ilustracją** – jest to praca z fotografiami dokumentalnymi, rysunkami, obrazami malarzkimi, reprodukcjami rzeźb, zdjęciami architektury, obrazami dydaktycznymi, karykaturami), metoda ta kształci umiejętność obserwacji i właściwego odczytywania informacji zawartych w tego typu źródłach, które przybliżają realia historyczne i pokazują koloryt epoki. Metoda pracy ze źródłami kształci umiejętność ich analizy i krytyki, samodzielnego zdobywania informacji, ich oceny i syntetyzowania, łączenia wiedzy zdobytej z podręcznika z tą uzyskaną samodzielnie ze źródła, rozwija zarazem ogólne zdolności intelektualne uczniów. Inne godne polecenia metody aktywizujące to:
- **praca z mapą** – kształci umiejętność lokalizowania wydarzeń historycznych w czasie i przestrzeni; szczególnie cenne są mapy rozwojowe, pozwalające śledzić przemiany danego zjawiska czy procesu historycznego w czasie, bardzo ważna jest umiejętność prawidłowego odczytywania informacji zawartych w legendzie mapy i odszukiwania ich na mapie;
- **deбата za i przeciw** – polega na analizie problemu z dwóch odmiennych punktów widzenia; stosuje się ją dla kształcenia umiejętności prezentowania i uzasadniania swego stanowiska;
- **dyskusja punktowana** – wymiana poglądów wymaga precyzyjnego przedstawiania i argumentowania własnego zdania oraz poszanowania dla opinii odmiennych, uczy słuchania innych oraz występowania na forum klasy;
- **analiza SWOT** – metoda ta pomaga przeanalizować określony problem i wspólnie wypracować jego rozwiązanie, przez wskazanie mocnych i słabych stron proponowanych rozwiązań oraz związanych z nimi szans i zagrożeń; dzięki niej uczniowie kształcą umiejętność analizy i oceny zjawisk i problemów;
- **projekt edukacyjny** – pozwala kształcić umiejętności skutecznej współpracy w zespole, podejmowania decyzji, szukania kompromisu i wspólnego stanowiska;
- **burza mózgów** – pozwala na sformułowanie licznych pomysłów i wniosków dotyczących danego zagadnienia, za pomocą tej metody można dochodzić do definicji pojęcia (uczniowie w grupach zapisują wszystko, z czym kojarzy im się dane pojęcie, następnie grupy porównują wyniki i tworzą wspólną definicję, którą warto na koniec porównać z definicją encyklopedyczną bądź słownikową);
- **metaplan** – metoda ta pozwala uporządkować wnioski z przeprowadzonej dyskusji, dzięki czemu możliwe jest postawienie właściwej diagnozy i wskazanie sposobu rozwiązania problemu. Przygotowuje się ją według wzorca: sformułowanie problemu, odpowiedź na pytanie: jak było, odpowiedź na pytanie: jak być powinno, odpowiedź na pytanie: dlaczego nie było tak, jak być powinno, wnioski;
- **drzewko decyzyjne** – metoda ta kształci umiejętność podejmowania decyzji i dokonywania wyboru spośród różnych proponowanych rozwiązań na podstawie ich pozytywnych i negatywnych skutków; ważne w tej metodzie jest zapisanie celów i wartości uznawanych przez osoby podejmujące decyzję za nadrzędne.

Starożytność

Uczeń zna i rozumie:

- podstawowe wiadomości o cywilizacjach starożytnego Wschodu, rolę położenia geograficznego tych państw,
- cywilizacje antyczne i ich cechy ustrojowe oraz cechy charakterystyczne ustroju w Sparcie, Atenach, monarchii hellenistycznej oraz republice i cesarstwie rzymskim,
- przyczyny i skutki upadku antycznego świata,
- kulturę antyczną, religie antyczne z uwzględnieniem rozwoju chrześcijaństwa,
- różne źródła informacji dotyczące antyku.

Uczeń potrafi:

- korzystać z różnych źródeł i je interpretować,
- pracować z mapą i atlasem,
- posługiwać się podstawowymi pojęciami niezbędnymi do zrozumienia procesów zachodzących w epoce starożytnej,
- dostrzegać zależności między różnymi dziedzinami życia społecznego, a także między warunkami geograficznymi a rozwojem cywilizacyjnym,
- wykorzystywać wiedzę zdobytą na innym przedmiotach i łączyć ją z wiedzą historyczną,
- porównać zasady funkcjonowania demokracji w starożytności i współcześnie,
- wskazać elementy życia współczesnego mające swoje źródło w starożytności.

Średniowiecze

Uczeń zna i rozumie:

- najważniejsze procesy charakterystyczne dla średniowiecza, dotyczące cywilizacji i szeroko rozumianej kultury,
- różne kręgi cywilizacyjne średniowiecznego świata i ich wzajemne przenikanie się,
- przyczyny powstania państwa polskiego,
- przyczyny i skutki wejścia Polski do kręgu kultury chrześcijańskiej,
- dorobek kulturalny państwa Piastów i Jagiellonów,
- problemy Europy Zachodniej związane z walką o wpływy i władzę, kształtowanie się systemów ustrojowych,
- przemiany oraz problemy gospodarcze i społeczne średniowiecznej Europy,
- rozwój nauki, szkolnictwa, filozofii, sztuki romańskiej i gotyckiej,
- przykłady kulturotwórczej roli Kościoła w średniowieczu,
- życie codzienne różnych warstw (stanów) społecznych, miejsce kobiet w społeczeństwie średniowiecznym,

- przyczyny i skutki wojen średniowiecznych,
- różne źródła informacji dotyczące średniowiecza (kroniki, roczniki, dokumenty normatywne).

Uczeń potrafi:

- analizować i interpretować średniowieczne materiały źródłowe,
- wskazać związki kultury arabskiej i europejskiej oraz podobieństwa i różnice między chrześcijaństwem a islamem,
- ocenić rolę ważnych postaci historycznych, np. Karola Wielkiego, w kształtowaniu się średniowiecznej Europy,
- powiązać wydarzenia z historii Polski z dziejami powszechnymi,
- posługiwać się podstawowymi pojęciami niezbędnymi do zrozumienia procesów zachodzących w świecie średniowiecznym,
- gromadzić różnego typu źródła informacji,
- pisać prace historyczne,
- brać udział w dyskusji i uzasadniać swoje stanowisko.

Czasy nowożytne

Uczeń zna i rozumie:

- przyczyny i skutki wielkich odkryć geograficznych oraz ich wpływ na przemiany społeczne i gospodarcze Europy i świata nowożytnego,
- prądy umysłowe epoki nowożytnej i ich zmiany na przestrzeni wieków,
- życie codzienne w dobie renesansu, baroku i oświecenia,
- znaczenie rozwoju miast i mieszczaństwa dla przemian społecznych w epoce nowożytnej,
- najważniejsze wydarzenia polityczne epoki, wojny religijne i polityczne nowożytności,
- przemiany gospodarcze, z uwzględnieniem dwutorowości rozwoju gospodarczego Europy,
- etapy powstawania Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej i specyfikę rozwoju społeczeństwa amerykańskiego,
- przemiany ustrojowe Polski, specyfikę jej rozwoju w związku z wieloetnicznością państwa oraz dominacją szlachty w życiu społeczno-politycznym,
- różne źródła informacji dotyczące epoki nowożytnej (publicystyka, konstytucje, pisma urzędowe, umowy międzynarodowe i państwowe).

Uczeń potrafi:

- porównać dalekosiężne skutki wielkich odkryć geograficznych dla cywilizacji pozaeuropejskich oraz dla świata zachodniego,
- wskazać różnice między głównymi wyznaniem chrześcijańskimi,
- wyjaśnić znaczenie tolerancji religijnej,
- porównać ustroje polityczne i systemy społeczno-gospodarcze w nowożytnej Europie,
- wyjaśnić przyczyny kryzysów politycznych i społecznych XVII i XVIII wieku,
- posługiwać się mapami, diagramami i innymi materiałami infograficznymi,
- poddać krytyce, analizować i interpretować nowożytne teksty źródłowe,
- posługiwać się pojęciami niezbędnymi do zrozumienia procesów zachodzących w epoce nowożytnej i współcześnie (uczniowie muszą pamiętać, że powstałe wówczas pojęcia są używane do dnia dzisiejszego, dlatego ich zrozumienie jest niezbędne do zrozumienia dalszego procesu historycznego).

Dzieje nowoczesne – XIX wiek

Uczeń zna i rozumie:

- mechanizmy przemian związanych z unowocześnianiem się społeczeństw i gospodarki po Wielkiej Rewolucji Francuskiej, czasach napoleońskich i pierwszym etapie rewolucji przemysłowej,
- procesy państwowotwórcze w Europie i na innych kontynentach,
- polskie zrywy narodowowyzwoleńcze i ich skutki,
- przyczyny i skutki zmian na mapie świata,
- różnicowanie kulturowe świata,
- politykę kolonialną mocarstw zachodnich,
- odmienność rozwoju cywilizacyjnego i kulturowego Europy i Ameryki Północnej oraz państw afrykańskich, azjatyckich i Ameryki Południowej,
- osiągnięcia nauki i techniki na przełomie wieków,
- zmiany w kulturze i w życiu codziennym, początki społeczeństwa masowego.

Uczeń potrafi:

- wskazać przyczyny rozwoju świadomości narodowej i politycznej różnych narodów,
- dostrzegać w przeszłości źródło współczesnych ideologii i partii politycznych,
- wyjaśniać rolę wynalazków w rozwoju gospodarczym i cywilizacyjnym,
- wskazać przyczyny i skutki przemian społecznych na przełomie XIX i XX wieku,
- analizować teksty źródłowe dotyczące epoki,
- selekcjonować informacje z różnych źródeł,
- posługiwać się pojęciami niezbędnymi do zrozumienia procesów politycznych, społecznych i gospodarczych zachodzących w XIX wieku,
- brać udział w dyskusjach, dobierając odpowiednio argumenty dla uzasadnienia swego stanowiska.

Dzieje współczesne – XX wiek

Uczeń zna i rozumie:

- przyczyny i skutki konfliktów międzynarodowych i wojen światowych,
- etapy odrodzenia państwa polskiego po I wojnie światowej, bilans II RP,
- rozwój państw totalitarnych i demokratycznych oraz ich rywalizację,
- zmiany polityczne i terytorialne wynikające z decyzji podejmowanych przez Wielką Trójkę,
- podłoże i skutki zimnej wojny,
- procesy dekolonizacyjne w XX wieku,
- dzieje PRL: wydarzenia polityczne, przemiany społeczno-gospodarcze i kulturalne, powstanie opozycji demokratycznej, rolę Kościoła,
- problemy związane z nierównomiernym rozwojem gospodarczym Europy i świata,
- przemiany demograficzne i społeczne w Polsce i na świecie,
- dorobek kultury polskiej i europejskiej, osiągnięcia nauki i techniki, przemiany obyczajowe,
- procesy integracyjne we współczesnym świecie.

Uczeń potrafi:

- porównać zakres przemian społeczno-politycznych, gospodarczych i kulturalnych w związku z rewolucją przemysłową w XIX wieku i rewolucją informatyczną w XX wieku,

- analizować i interpretować różnorodne źródła informacji dotyczące epoki,
- posługiwać się mapami, diagramami, rocznikami statystycznymi itp., pozwalającymi zrozumieć ówczesne przemiany,
- sporządzać zestawienia chronologiczne, synchroniczne i statystyczne oraz interpretować zawarte w nich dane,
- prawidłowo posługiwać się pojęciami historycznymi odnoszącymi się do epoki,
- korzystać z zasobów bibliotek i z nowoczesnych źródeł informacji,
- uczestniczyć w debatach, także na szerszym forum, polemizować i bronić swego stanowiska, kompetentnie je uzasadniając.

Kontrola i ocena osiągnięć ucznia

Aby sprawdzić czy uczniowie osiągnęli zakładane przez nas cele, należy przygotować jasny i precyzyjny system oceniania. Celem oceniania uczniów musi być mobilizowanie ich do dalszej pracy, promowanie rozumnej nauki, a nie wkuwania na pamięć. Ocena musi zachęcać do dalszego wysiłku, umacniać motywację i zaangażowanie w proces lekcyjny. Powinna ona także odzwierciedlać uzdolnienia i osiągnięcia uczniów w miarę realizacji programu szkolnego. Ocenianie musi odbywać się zatem w sposób ciągły, aby móc pokazać uczniom, jak wzbogacili swoją wiedzę i rozwinęli swoje umiejętności w ciągu roku szkolnego.

Ocenianie ma na celu ponadto:

- bieżące informowanie o poziomie osiągnięć edukacyjnych i postępach w tym zakresie,
- wspieranie działań ucznia i motywowanie go do dalszej pracy,
- wdrażanie do systematycznej pracy, samokontroli i samooceny,
- pomoc w samodzielnym planowaniu własnego rozwoju,
- dostarczanie rodzicom i nauczycielom informacji o postępach, trudnościach i uzdolnieniach ucznia,
- umożliwienie nauczycielom doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktycznej,
- uświadomienie uczniom uzyskanego poziomu planowanych osiągnięć oraz stanu zbieżności zdobytej wiedzy i ukształtowanych umiejętności z obowiązującymi wymaganiami egzaminacyjnymi.

Skala ocen musi być oczywiście zgodna z rozporządzeniem MEN: niedostateczny, dopuszczający, dostateczny, dobry, bardzo dobry i celujący.

W ocenianiu bieżącym można wprowadzić „+” i „-”, jeżeli tylko są one zgodne z WSO (wewnątrzszkolnym systemem oceniania).

■ Proponujemy, aby na poszczególne oceny uczniowie spełniali następujące podstawowe wymagania:

Dopuszczający: ocenę taką otrzymuje uczeń, który opanował ok. 30% wiadomości i umiejętności na poziomie podstawowym i jeśli wiadomości te wystarczają do opanowania przez ucznia dalszej wiedzy, w toku dalszej nauki. Poza tym ma spore luki w wiadomościach, jest bierny na lekcjach.

Dostateczny: otrzymuje uczeń, który opanował ok. 50% materiału, wiadomości i umiejętności na poziomie podstawowym oraz rozumie i potrafi wyjaśniać podstawowe zagadnienia i pojęcia faktograficzne, wiedza jest fragmentaryczna i wyrywkowa.

Dobry: ocenę taką otrzymuje uczeń, który opanował ok. 80% materiału z poziomu podstawowego i ok. 30% z poziomu rozszerzonego wymagań. Poza tym uczeń umie powiązać w logiczną całość fakty, genezę wydarzeń i zjawisk, ma niewielkie braki i poprawnie rozwiązuje zadania o pewnym stopniu trudności.

Bardzo dobry: otrzymuje uczeń, który opanował po ok. 80% z poziomu podstawowego i poziomu rozszerzonego wymagań. Samodzielnie dokonuje analizy przyczyn i skutków wydarzeń. Uczeń wykazuje zainteresowanie przedmiotem.

Celujący: uczeń musi posiadać wiedzę wykraczającą poza materiał nauczania w danej klasie, potrafi wiązać fakty, zjawiska i procesy oraz formułować własne wnioski, oceny, sądy i uogólnienia. Samodzielnie dostrzega i rozwiązuje problemy historyczne. Ponadto osiąga sukcesy w konkursach i olimpiadach pozaszkolnych.

Aby sprawiedliwie ocenić ucznia, oceny muszą być różnorodne i muszą sprawdzać różne umiejętności uczniów. Dlatego też oceny powinny pochodzić z form pisemnych, wypowiedzi ustnych oraz innych aktywności ucznia.

■ Formy pisemne to:

Kartkówka: niezapowiedziane pisemne sprawdzenie wiadomości lub zadania domowego z ostatniej lekcji, ewentualnie z trzech ostatnich lekcji, w zależności od WSO obowiązującego w danej szkole. Czas trwania 5–10 minut.

Testy: różnego typu, zapowiedziane co najmniej tydzień wcześniej, zawierające cały wachlarz pytań zamkniętych i otwartych. Czas trwania 45–90 minut.

Sprawdzian: zapowiedziany na poprzedniej lekcji, obejmujący 3 jednostki lekcyjne związane ze sobą tematycznie, tworzący jedną zwartą całość. Czas trwania 30–35 minut.

Praca klasowa: zapowiedziana co najmniej na tydzień wcześniej, pisemna forma sprawdzenia wiedzy i umiejętności obejmująca określony tematycznie zakres materiału. Czas trwania 45–90 minut.

Badanie wyników: zapowiedziane na miesiąc wcześniej, odbywa się raz w roku i sprawdza całą dotychczasową wiedzę ucznia. Czas trwania 45–90 minut. Badanie wyników dobrze jest przeprowadzić jednocześnie we wszystkich klasach z danego poziomu, ponieważ tylko w ten sposób porównanie między klasami wyników będzie najbardziej obiektywne.

■ Formy ustne podlegające ocenianiu to:

Lekcja powtórzeniowa: nauczyciel wcześniej zaleca uczniom powtórzenie materiału, formułując temat podsumowujący kilka ostatnio realizowanych zagadnień bądź dający możliwość porównania zagadnień. Każdy uczeń ma wtedy możliwość zaprezentowania dłuższej wypowiedzi ustnej lub udziału w dyskusji klasowej, w zależności od formy lekcji. W ten sposób nauczyciel może sprawdzić i ocenić umiejętności uogólniania, porównywania, dobierania argumentów uzasadniających przedstawiane stanowisko, formułowania własnych ocen, wniosków i sądów wartościujących. Przykładowe tematy lekcji powtórzeniowych: „Pierwsze cywilizacje cywilizacjami rzecznyymi”, „Odmienne typy poleis greckich na przykładzie Spar-

ty i Aten”, „Spuścizna starożytnego Rzymu”, „Kulturotwórcza rola Kościoła katolickiego w średniowieczu”, „Europa średniowieczna wobec innych cywilizacji”, „Przemiany społeczeństwa i państwa w Europie nowożytnej”, „Kultura europejska czasów nowożytnych”, „Procesy demokratyzacyjne społeczeństw i państw w XIX wieku”, „Polskie ruchy polityczne w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku”, „Bilans II Rzeczypospolitej”, „Polska i świat u progu XXI wieku – szanse i zagrożenia”.

Odpowiedź „przy biurku”: odpowiedź ustna ucznia z 3 ostatnich lekcji. Odpowiedź może być „przy biurku”, choć już się odchodzi od takiego odpytywania, ponieważ jest ono bardzo stresujące dla ucznia. Lepiej już zapytać ucznia „przy ławce”, z miejsca, w którym siedzi. Należy tylko pamiętać o tym, aby uczeń miał zamknięty zeszyt i podręcznik.

Odpowiedź przy mapie: na lekcjach historii orientacja na mapie jest umiejętnością podstawową, dlatego też musi być ona kontrolowana przez nauczyciela bardzo często. Zamiast odpowiedzi przy mapie ściennej możemy sprawdzić tę umiejętność na mapach konturowych lub w atlasach szkolnych.

Udział w dyskusji lub debacie: ocena w zależności od procedur przyjętych na początku debaty lub dyskusji przez daną klasę.

Prezentacja projektów – j. w.

Prezentacja pracy w grupie – j. w.

■ Częstotliwość sprawdzania wiedzy i umiejętności ucznia:

test – co najmniej 2 razy w semestrze,

praca klasowa – nie mniej niż 4 razy w semestrze,

interpretacja źródła – nie mniej niż raz w semestrze,

wpracowania i inne – na bieżąco,

badanie wyników – raz w roku szkolnym.

Należy pamiętać o tym, że uczeń powinien mieć możliwość poprawienia każdej oceny, a w szczególności oceny niedostatecznej w trybie i czasie ustalonym przez WSO i PSO (przedmiotowy system oceniania).